

Fan:

EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI

Mavzu

05

**TURG'UN MANBADAN ATMOSFERAGA
TASHLANAYOTGAN ZARARLI MODDALARNI
ANIQLASH**

Yuldasheva Charos Abbasovna

“Ekologiya va suv resurslarini boshqarish”
kafedrası assistenti

Amaliy ishning maqsadi

Ishning maqsadi: Atmosfera havosining ifloslanishi va atmosferada zararli moddalarning REM miqdorini aniqlash haqida talabalarga tushuncha berish.

Umumiy ma'lumot

Atmosferaning ifloslanishi o`zi nima? **Atmosferaning ifloslanishi deb** - atmosferada insonga, o`simliklarga, hayvonlarga, hayot va mulk osoyishtaligiga zarar yetkaza oladigan bir yoki bir nechta moddalarning ruxsat etilgan me'yordan ortishiga aytiladi.

Umumiy ma'lumot

- Ifloslantiruvchilarga atmosferaning ichki qobig`ida joylashgan tutun, bug`lar, yonib bo`lgan qog`oz, chang, uglerod oksidlari, gazlar, tuman, xushbuyliklar, radioaktiv materiallar, ximikatlari yoki boshqa moddalar kiradi. Ifloslanish darajasini aniqlashda “toza” va “ifloslangan” havo tarkibini taqqoslash usulidan foydalaniladi.

Havoning ifloslantiruvchilariga quyidagilar kiradi:

1. Og`ir zarrachalar, bu ham o`z navbatida quydagilarga bo`linadi:

- yirik chang-diametri -100 mkm dan katta bo`lgan,
- mayda chang-diametri -100 mkm dan kichik bo`lgan,
- tutun-diametri -0.001 -1 mkm bo`lgan,
- tuman-diametri -0.001-10 mkm bo`lgan zarrachalar kiradi.

2.Oltinugurt birikmalari.

3.Organik birikmalar.

4.Azotli birikmalar.

5.Uglerodli birikmalar.

6.Galogenlar birikmalari

7.Radioaktiv birikmalar.

Atmosfera qobig'lari

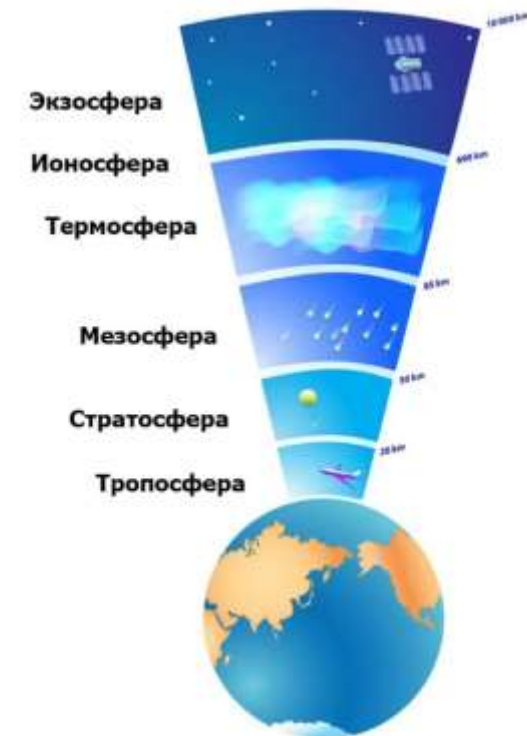
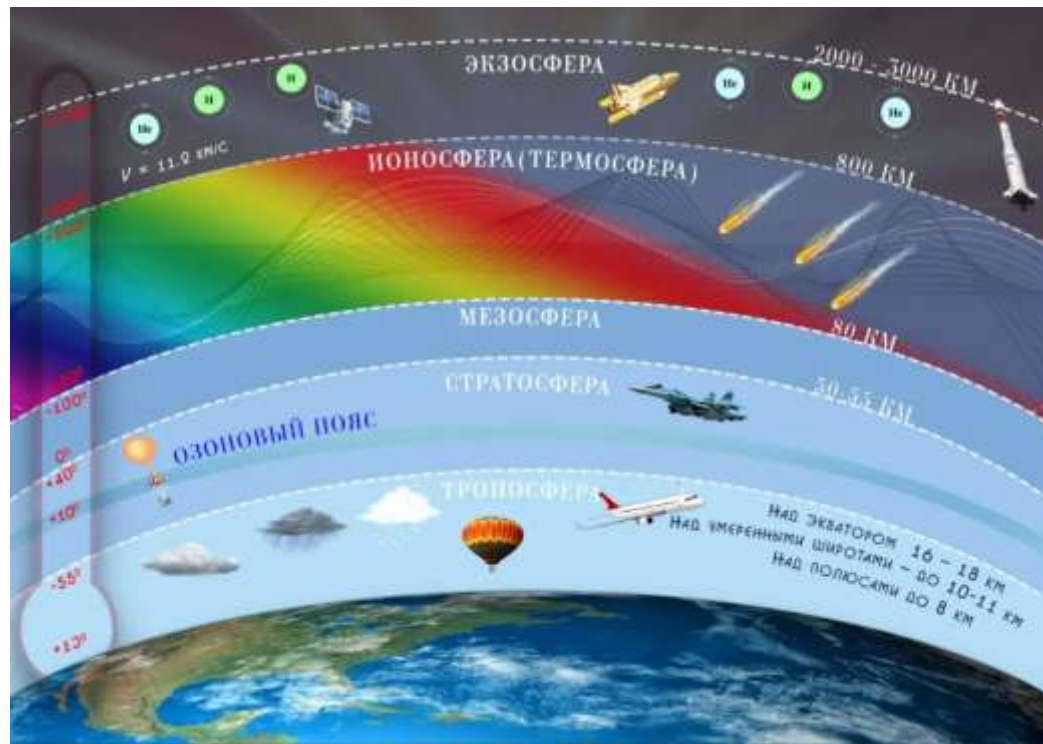
Atmosfera havosi insonni o`rab turuvchi muhitning muhim komponentlaridan va tabiatning zaruriy resurslaridan hisoblanadi. Haroratning o`zgarishiga qarab atmosfera bir necha qobig` (sfera)lardan iboratdir. Yerga birikib turuvchi qismi **troposfera** deyiladi. Troposferada atmosferaning 75%, suv bug`i va mayda suv zarrachalari qorishmalarininng asosiy qismi joylashgandir. Troposferaning yuqorigi chegarasi **tropopauza** deyiladi. Tropopauzada haroratning pasayishi to`xtaydi. Troposfera yerdan o`rtacha 10-16 km balandlikda joylashgandir. Undan 50 km balandlikgacha **stratosfera** joylashgan.

Atmosfera qobig'leri

Yengil havo oqimlari, kam bulutlik va haroratning 25 km gacha o'zgarishligi stratosferaga xos xususiyatdir. Undan yuqorida harorat ko'tarilib borib *stratopauza* darajasiga kelganda nolgacha tushadi. Stratopauzadan so'ng **mezosfera** keladi. Unda harorat pasayib borib yuqorigi chegarasi (*mezopauza*)ga yetganda minus 85-90 gacha tushadi. Undan so'ng (90 km dan 450 km gacha) **termosfera** joylashgan. Termosferada meteoritlarning asosiy qismi yonib ketadi va quyoshdan kelayotgan kosmik nurlanish yog'iladi. Atmosferaning eng yuqori qismi **ekzosfera** dir.

Atmosfera havosidagi AII quydagi formula yordamida aniqlanadi:

$$A.I.I. = \frac{S_1}{REM_1} + \frac{S_2}{REM_2} + \frac{S_n}{REM_n} \leq 1$$

A.I.I – atmosfera ifloslanish indeksi,

S_1, S_2, S_n – atmosfera havosidagi zararli moddalarning haqiqiy miqdori,

REM_1, REM_2, REM_n – mazkur moddalarning ruxsat etilgan miqdori.

Bu formulaga ko`ra, moddalarning asl miqdori yig`indisi va ularning REM ning nisbiyligi 1dan oshmasligi kerak. Birdan oshsa u holda moddalarning ta`siri tirik organizmlar uchun xavfli bo`ladi.

Toshkent shahar bo'yicha atmosfera havosining ifloslanish dinamikasi. mg/m³

No	Ifloslantiruvchi moddalar	REM	2010 yil	2013yil	2017yil	2020yil	2021yil
1	Chang	1.5	1.8	2.3	2.5	2.7	3.1
2	Oltingugurt dioksid SO ₂	0.2	0.5	0.7	1,2	1.5	1.7
3	Uglerod oksidi CO	0.7	1,2	1.7	2.0	2.3	2.5
4	Azot dioksidi NO ₂	2	2.2	2.5	2.7	2.9	3
5	Azot oksidi NO	0.7	0.9	1.1	1.3	1.5	1.7
6	Azot N	1.7	2.3	2.7	3.1	3.2	3.5
7	Fenol C ₆ H ₅ OH	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7	1.2
8	Fitorli vodorod HF	0.7	1.1	1.3	1.5	1.8	2.0
9	Ammiak NH ₃	0.8	1.3	1.3	0.5	0.8	0.3

1-topshiriq

Berilgan umumiy jadvaldan foydalangan holda bir yilgi qiymatlarni va har bir moddani REM qiymatini olgan holda formulaga qo`yib chiqiladi.

2-topshiriq

Chiqqan natijalarni umumiy moddalarga nisbatan o`rtachasi ko`rib chiqiladi va chiqqan natija shu yili atmosferadagi holat qandayligi to`g`risida xulosa beriladi.

E'tibor uchun rahmat!

